

Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

SJÖBLOM, PAULA – AINIALA, TERHI – HAKALA, ULLA (toim.) 2013: *Names in the economy. Cultural prospects*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

UNEGGN 2002: *Glossary of terms for the standardization of geographical names*. United Nations Group of Experts on Geographical Names. New York, NY: United Nations.

WATANABE, KOHEI 2017: UN resolutions on

the reduction of exonym use. Witnesses of the past or guidelines still observed?

– Aloitusesitelmä 14.8.2017. UNGEGN, 11th Conference, 8–17 August 2017, New York, NY: United Nations. https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNEGGN/docs/11th-uncsgn-docs/50th_Anniversary/panel.pdf (7.1.2018).

WOCHELE, HOLGER – KUHN, JULIA – STEGU, MARTIN (toim.) 2012: *Onomastics goes business. Role and relevance of brand, company and other names in economic contexts*. Berlin: Logos Verlag.

Uusi väline vähemmistökielten tilan arviointiin

Johanna Laakso, Anneli Sarhimaa, Sia Spiliopoulou Åkermark & Reetta Toivanen: *Towards openly multilingual policies and practices. Assessing minority language maintenance across Europe*. Linguistic Diversity and Language Rights 11. Bristol: Multilingual Matters 2016. 280 s. ISBN 978-1-78309-495-0.

Euroopan kielellinen monimuotoisuus on turvattava. Näin on todennut esimerkiksi Euroopan komissio (EC 2005: 2). Käytännön toimet monimuotoisuuden edistämiseksi eivät toistaiseksi ole kuitenkaan olleet riittäviä, sillä Euroopan vähemmistökielten asema on heikko. Tämän tuloksen joutuvat esittämään Johanna Laakso, Anneli Sarhimaa, Sia Spiliopoulou Åkermark ja Reetta Toivanen teoksessaan *Towards openly multilingual policies and practices*, jossa Euroopan monikielisyttä tarkastellaan suomalais-ugrialaisten kieli-vähemmistöjen näkökulmasta.

Teos koostuu 12 tapaustutkimuksesta ja pohjautuu ELDIA-hankkeessa koottuun aineistoon. ELDIA (European Language Diversity for All) oli Euroopan unionin vuosina 2010–2013 rahoittama hanke, jossa tutkittiin monikielisyttä ja sen vaikutuk-

sia eurooppalaisessa kontekstissa. Tavoitteena oli selvittää 12 suomalais-ugrilaisen vähemmistökielen tila Euroopan unionissa, Norjassa ja Venäjällä (s. xv–xvi). Hankkeen satoa on myös uudenlainen Euroopan kielten elinvoimaisuutta mittaava barometri, EuLaViBar (European Language Vitality Barometer).

Hankkeen tuloksia esittelevän teoksen lähtökohtana on, että Euroopan unionin ja sen jäsenvaltioiden suhtautuminen monikielisyyteen on ristiriitaista. Yhtäältä monikielisyttä pidetään arvona ja ihmisiä kannustetaan oppimaan äidinkieltensä lisäksi muita kieliä, vaikkakin lähinnä valtakielisiä. Toisaalta vähemmistökielten puhujia ei juurikaan tueta oman kielensä oppimisessa ja säilyttämisessä. (S. 2–3.) Tätä ristiriitaa kirja pyrkii tekemään näkyväksi esittelemällä eri maiden kielilainsäädäntöä ja vertaamalla sitä barometrin avulla saatuihin tuloksiin kielten todellisesta tilasta. Teos osoittaa tapaustutkimusten avulla, mikä vähemmistökielten tukemisessa on ollut onnistunutta ja mikä ei. Samalla se nostaa esille kielivähemmistöjen edustajien omia mielipiteitä ja toiveita.

Teoksessa on viisi tekijöiden itse kirjoittamaa lukua sekä viimeisenä sarjan

(Linguistic Diversity and Language Rights) toimittajien kirjoittama luku, jossa he ehdottavat täsmennyksiä joihinkin teoksessa käytettyihin termeihin. Ensimmäinen luku käsittelee tutkimuksen lähtökohtia ja taustoja sekä esittelee aiempaa tutkimusta. Toisessa luvussa esitellään EuLaViBar-barometri ja kielten uhanalaisuusasteikko. Kolmannessa luvussa on selvitys suomalais-ugrilaisten kielivähemmistöjen tilasta. Luvussa 4 esitetään kokoavia havaintoja ja arvioidaan barometrin toimivuutta. Lopuksi luvussa 5 annetaan ehdotuksia vähemmistökielten säilymisen edistämiseksi.

Suomalais-ugrilaisten kielivähemmistöjen tila

Teoksen päätavoite on siis Euroopan suomalais-ugrilaisten kielivähemmistöjen tilan selvittäminen. Tutkittavana ovat unkarilaiset Slovakiassa ja Itävallassa, virolaiset Saksassa ja Suomessa, karjalaiset Suomessa ja Venäjällä, vepsäläiset Venäjällä, vörolaiset ja setukaiset Virossa, (pohjois)saamelaiset ja kveenit Norjassa sekä meänkielen puhujat Ruotsissa. Tältä osin teos on ainutlaatuinen, sillä vastaavan laajuista tutkimusta suomalais-ugrilaisista kielivähemmistöistä ei ole aiemmin tehty. Tutkimuksen tuloksena esitetään monipuolinen kuva kielenpuhujien kyvystä, halukkuudesta ja mahdollisuuksista käyttää äidinkieltään. Tutkimuksen perusteella kaikkien tutkittujen suomalais-ugrilaisten kielivähemmistöjen tila on vähintään heikko, mikä ei liene yllättävää.

Kahdestatoista tutkitusta yhteisöstä kymmenen on Euroopan unionin alueella tai Norjassa ja vain kaksi Venäjällä. Tutkitut kieliyhteisöt painottuvat siis vahvasti Länsi-Eurooppaan ja monia Venäjän suomalais-ugrilaisia kielivähemmistöjä on jäänyt ulkopuolelle. Rajaus on kuitenkin ymmärrettävä, sillä tutkimus on jo tällaisenaankin hyvin laaja. Lisäksi hanke oli Euroopan unionin rahoittama, mikä on

osaltaan varmasti vaikuttanut Eurooppapainotteisuuteen.

Tutkimuksesta käy ilmi mielenkiintoisia seikkoja suomalais-ugrilaisten kielivähemmistöjen tilasta. Suurena yllätyksenä lukijalle ei tule se, että kaikki tutkitut vähemmistöt ovat valtakielen puhujia heikommassa asemassa. Paras tilanne on niillä vähemmistöillä, joilla on lain suojaama asema asuinmaassaan eli kielen asema esimerkiksi opetuksen tai palvelujen kielenä on taattu laissa. Huonoin tilanne taas on sellaisilla yhteisöillä, joita ei ole tunnustettu lainsäädännöllisesti, esimerkkinä Suomen karjalaiset. Tärkeä näkökohta on, että pelkkä kielenkäytön dekriminalisoiva laki ei riitä tukemaan kieliyhteisöä. Laki antaa ihmiselle oikeuden puhua haluamaansa kieltä, mutta se ei vielä takaa esimerkiksi palveluja tai opetusta kyseisellä kielellä. Kielenkäytön dekriminalisoiva laki on kaikissa tutkituissa valtioissa, muun muassa Suomessa. Sen rinnalle tarvitaan kuitenkin kielenkäyttöä tukevaa lainsäädäntöä, jossa määritellään, mihin palveluihin vähemmistökielen puhuja on oikeutettu äidinkielenään. Tässä esimerkiksi Suomella on vielä runsaasti parantamisen varaa, erityisesti karjalan kielen aseman osalta.

EuLaViBar-työkalu

Menetelmällisesti teoksen merkittäväntä antia on EuLaViBar-barometrin esittelyminen ja soveltaminen edellä mainittujen kielivähemmistöjen tilan kuvaamiseen.¹ EuLaViBar on luotettavampi ja monipuolisempi kuin aiemmat barometrit (ks. esim. Fishman 2013 [1991]; Unesco 2003, 2011; Lewis & Simons 2010), sillä se ei nojaa yksittäisen kielentutkijan henkilökohtaiseen näkemykseen kielen tilasta vaan perustaa arvion laajaan tilastolliseen aineistoon. Lisäksi EuLaViBar ottaa

1. Barometri on saatavilla osoitteessa <https://phaidra.univie.ac.at/view/o:301101> (9.9.2017).

edeltäjiään paremmin huomioon kielenkäyttäjien oman kokemuksen. Lopputuloksena saadaan myös suosituksia siitä, miten kielivähemmistöjen oloja tulisi parantaa.

Barometri koostuu kolmesta osasta. Ensimmäinen on vähemmistökielten puhujille tehtävä kysely, joka koostuu 75 avoimesta ja monivalintakysymyksestä. Kyselyssä kartoitetaan heidän kokemukseen kielestään neljällä aihealueella. Näitä ovat 1) kyky käyttää kieltä (kokemus omasta kielitaidosta), 2) halu käyttää kieltä, 3) mahdollisuudet toimia kielellä niin arkisissa kuin institutionaalisissa tilanteissa sekä 4) tuotteiden ja palvelujen saatavuus kyseisellä kielellä. Jokaisen aihealueen kysymykset jaotellaan edelleen neljään osa-alueeseen: lainsäädäntöön, koulutukseen, mediaan sekä kielenkäyttöön ja vuorovaikutukseen. Kun kysely on tehty, vastaukset muutetaan numeeriseksi dataksi ja asetetaan viisiportaiselle asteikolle, joka vastaa jäljempänä esiteltävää kielen elinvoimaisuutta kuvaavaa asteikkoa (s. 44–45).

Barometrin toinen osa muodostuu sekä vähemmistö- että valtakielen puhujille tehtävistä haastatteluista ja kontekstuaalisen tiedon keruusta. Näiden haastattelujen avulla pyritään kokoamaan tietoa, joka selittäisi ensimmäisen osan tuloksia. Lisäksi tässä osassa tulkitaan kyselyn niitä osia, joille ei ollut mahdollista antaa numeerista arvoa (esim. kysymyksiä, jotka koskevat vastaajien mielipidettä kielestä asteikolla *ruma-kaunis, kova-pehmeä* jne.). Valtakielen puhujien haastatteluilla kerätään tietoa muun muassa puhujien asenteista omaa kieltään ja valtion vähemmistökieliä kohtaan.

Barometrin kolmannessa osassa tarkastellaan vähemmistökielten asemaan vaikuttavaa lainsäädäntöä ja vähemmistöjen näkyvyyttä mediassa. Lainsäädännöstä selvitetään, miten se tukee tai haittaa vähemmistökielten käyttöä eri elämänalueilla, miten se edistää tai estää monikielisyyttä

sekä mitkä lainsäädäntöön ja instituutioihin liittyvät asiat vaikuttavat vähemmistökielten asemaan. Media-analyysissä taas selvitetään sitä, kuinka usein ja minkälaisissa yhteyksissä vähemmistöt esiintyvät mediassa, niin vähemmistö- kuin valtakielisessä.

Barometrin osatuloksista lasketaan kokonaisarvo, joka sijoitetaan kielen elinvoimaisuuden astetta kuvaavalle viisiportaiselle asteikolle (0–4). Asteikon alin arvo tarkoittaa, että kieli on akuutissa vaarassa kadota, ja vastaavasti korkein arvo tarkoittaa, että kieli on toistaiseksi elinvoimainen. Sana *toistaiseksi* tähdentää hyvin sitä, että vähemmistökielet ovat jatkuvasti valtakielen paineen alaisia ja tarvitsevat säilyäkseen aktiivisia toimenpiteitä, esimerkiksi resursseja ja suojaavaa lainsäädäntöä. Jokaisen asteikon kohdan yhteydessä myös kerrotaan, mitä nämä tarvittavat toimenpiteet ovat. Esimerkiksi korkeimmalla tasolla toimenpideehtouksena on, että kieltä pitää tarkkailla ja tukea pitkällä aikavälillä.

Pidän arviointiasteikon viisiportaisuutta toimivana ratkaisuna. Koska barometria on tarkoitus soveltaa kieliin, jotka jo oletusarvoisesti ovat enemmän tai vähemmän uhanalaisia, olisi tarkempi jaottelu (vrt. esim. Lewis & Simons 2010: 8) joihin turhaa, ja se saattaisi myös heikentää EuLaViBarin tulosten käytettävyyttä poliittisen päätöksenteon apuvälineenä.

Kuten jo edellä totesin, barometri ottaa keskeiseksi lähtökohdakseen kieliyhteisön jäsenten omat kokemukset. Myös kieliyhteisön jäseneksi määrittely lähtee puhujan omasta kokemuksesta eikä esimerkiksi siitä, minkälainen kielitaito hänellä on. Aiemmissa vähemmistökielten elinvoimaisuutta mittaavissa työkaluissa tutkittavien omaa kokemusta ei ole otettu huomioon ollenkaan tai se on huomioitu vain minimaalisesti (Fishman 2013 [1991]: 484–492, Unesco 2003: 7–18, Lewis & Simons 2010: 7–11). EuLaViBar pyrkii siis välttämään yksikielisyysarhan ja tarkentamaan kuvaa

kieliyhteisön tilasta: vaikka henkilö puhuis kieltä hyvin heikosti, hän voi kokea olevansa kieliyhteisön jäsen ja hänellä voi olla toiveita kielen käyttömahdollisuuksien ja aseman parantumisesta.

EuLaViBarin heikkous on, että se ei ota eksplisiittisesti huomioon kielen siirtymistä sukupolvelta toiselle (vrt. esim. Fishman 2013 [1991]: 485). Toisin sanoen sen asteikkoon ei ole merkitty kohtaa, jonka alapuolella kielen siirtyminen luokitetaan häiriintyneeksi. Puutetta paikkaa kuitenkin se, että kielen siirtyminen on huomioitu omana aihealueenaan barometrin kyselyosiossa.

Barometrissa voidaan havaita myös toinen heikkous, jonka tekijät itsekkin myöntävät (s. 155): osa barometrin kysymyksistä käsittelee asioita, jotka eivät välttämättä ole relevantteja kaikille kieliyhteisöille. Esimerkiksi sähköisiä medioita koskevat kysymykset saattavat olla joillekin vastaajille toissijaisia heidän kielenkäyttönsä kannalta. Samoin jos yhteisössä on paljon juuri kotimaastaan saapuneita jäseniä (tutkimuksessa erityisesti Itävallan unkarilaiset sekä Suomen ja Saksan virolaiset), kysymykset opetuksen ja opetusmateriaalien kielestä eivät anna realistista kuvaa heidän nykyisen kieliyhteisönsä tilasta. Tämä on kuitenkin helppo ottaa huomioon tutkimusta lukiessa tai barometriä hyödyntäessä, eikä puute nähdäkseni vaaranna tutkimuksen luotettavuutta.

Kaiken kaikkiaan teoksen tekijät ovat onnistuneet keräämään EuLaViBar-barometrin avulla kattavan aineiston, josta näkee monipuolisesti, minkälainen kunkin tutkitun vähemmistökielen tila on eri muuttujilla tarkasteltuna. Tämä on oleellista, sillä kuten tutkimuksesta ilmenee, kieliyhteisön jatkuvuus ei ole taattu, vaikka jokin kielen osa-alue olisi turvattu. Koska jokaiselle 16:lle barometrin tuottamalle aihealueen ja ulottuvuuden yhdistelmälle lasketaan oma tuloksensa, näkee barometrista suoraan, mitkä asiat uhkaavat kieliyhteisöä eniten. Tämän pohjalta voidaan

kohdistaa esimerkiksi elvytystoimenpiteitä tai poliittisia päätöksiä juuri niihin asioihin, jotka kaipaavat eniten tukea.

Lopuksi

Teoksessa esitelty EuLaViBar-työkalu on erinomainen lisä kieliyhteisöjen elinvoimaisuuden tutkimiseen ja vähemmistökielten haasteiden ratkomiin. Ottaessaan lähtökohdaksi kielenpuhujien oman kokemuksen barometri tuo vähemmistökielten tilan tutkimukseen tuoreen näkökulman. Aiemmin arvioita vähemmistökielten tilasta on tehty enemmän tai vähemmän sormituntumalla, mutta EuLaViBar-barometriä hyödynnetessä saadaan lisäksi ensi käden tietoa vähemmistökielten ruohonjuuritasolta. Erityisesti kielenpuhujien kyky ja halu käyttää äidinkieltään erilaisissa tilanteissa ja ympäristöissä saadaan barometrin avulla näkyväksi. Myös barometriin liittyvät laki- ja media-analyysit tuovat hyödyllisen näkökulman vähemmistökielten tilaan kuvatessaan niitä rakenteita ja olosuhteita, joiden kanssa vähemmistökielten puhujat elävät.

Teoksesta selviää, että usein vähemmistökielten puhujilla on kyllä halua käyttää kieltään mutta ei välttämättä mahdollisuuksia. Useimmat vähemmistökielten puhujat ovat vähintään kaksikielisiä, eli he puhuvat sekä valtakieltä ja vähemmistökieltä. Tämän valossa olisi loogista auttaa heitä säilyttämään kaksikielisyytensä, esimerkiksi tukemalla vähemmistökielistä koulutusta ja mediaa. Teoksessa esitetyistä tutkimustuloksista näkee helposti, mitkä osa-alueet minkäkin kielen kohdalla kaipaavat eniten tukea.

Tämän lisäksi teos kuvaa monipuolisesti ja kattavasti kahdentoista suomalais-ugrilaisen kielivähemmistön tilaa. Tämä on teoksen merkittävintä antia, sillä ajantasaista tietoa suomalais-ugrialaisten kielivähemmistöjen tilasta ei ole ylipäänsä ollut saatavilla. Eri kielivähemmistöjä olisi toki

voitu huomioda teoksessa enemmänkin, mutta toisaalta aineiston laajentaminen olisi voinut tuottaa pinnallisempaa analyysiä. Laatu korvaa määrän, kun kyse on niin monitahoisesta tutkimuskohteesta kuin vähemmistökielilyhteisöt ja niiden elinvoimaisuus. Samalla kun teos kuvaa edellä mainittujen kielivähemmistöjen nykytilaa, antaa se hyvän esimerkin EuLaViBartyökalun soveltamisesta käytäntöön. Teoksen ansiosta tiedeyhteisöllä on nyt toimivaksi havaittu malli, jonka avulla on mahdollista tehdä jatkotutkimusta esimerkiksi Venäjän suomalais-ugrilaisista kielivähemmistöistä.

Teos tarjoaa kiinnostavia näkökulmia monenlaisille lukijoille: kielentutkimuksellista antia voivat hyödyntää esimerkiksi vähemmistökielten tutkijat, sosiolingvistit ja kielipolitiikan tutkijat, käytännön toimintaehdotuksia taas esimerkiksi vähemmistökieliaktivistit ja poliitikot.

RIKU ERKKILÄ
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on humanististen tieteiden kandidaatti Helsingin yliopistossa.

Lähteet

EC 2005 = *Communication from the Commission to the Council, the European*

Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Commission of the European Communities 2005. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0596:FIN:en:PDF> (10.10.2017).

FISHMAN, JOSHUA 2013 [1991]: Language maintenance, language shift, and reversing language shift. – Tej Bhatia & William Ritchie (toim.), *Handbook of bilingualism and multilingualism* s. 466–494. Malden, MA: Blackwell Publishing.

LEWIS, M. PAUL – SIMONS, GARY 2010: Assessing endangerment. Expanding Fishman's GIDS – *Revue roumaine de linguistique* 55 s. 103–120.

Unesco 2003 = *Language vitality and endangerment*. UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages 2003. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001836/183699e.pdf> (9.9.2017).

— 2011 = UNESCO's language vitality and endangerment methodological guideline. Review of application and feedback since 2003. UNESCO's Culture Sector 2011. http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/unesco_language_vitality_and_endangerment_methodological_guideline.pdf (9.9.2017).

Monilukutaidosta monitieteisesti

Marjo Räsänen: *Visuaalisen kulttuurin monilukukirja*. Helsinki: Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu 2015. 415 s. ISBN 978-952-60-6128-3.

Kulttuurin visualisoituminen, multimodaalisuus ja monilukutaito ovat viime vuosina nousseet koulussa, mukaan lu-

kien äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa, yhä keskeisemmiksi opetussisällöiksi. Kuvat ja visuaalinen ilmaisu ovat ujuttautuneet myös kielentutkimuksen kentälle, kun esimerkiksi lingvistiksessä tekstintutkimuksessa on tarkasteltu kuvia teksteinä ja osana multimodaalisia tekstikonaisuuksia (esim. Heikkilä 2006; Im-